

Ирина Иванова
Московски државни универзитет
Ломоносов
iva53@inbox.ru

821.163.41.09-31 Андрић И.
https://doi.org/10.18485/ai_most.2017.ch9

МОСТ КАО СИМБОЛ ВЕЧНОСТИ У АНДРИЋЕВОМ РОМАНУ *НА ДРИНИ ЋУПРИЈА*

Идеја вечности је једна од најважнијих у роману *На Дрини ћуприја*. О томе сведочи сама композиција тог Андрићевог дела које приказује хронику догађаја везаних с предивном грађевином средњовековног неимара у току неколико столећа, временског периода који за обичног човека означава бескрајност. За босански свет представа о савршеном начину живота који се може означити као „слатка тишина“ укључује идеју вечности. Она се у роману, пре свега, односи на вишеградску ћуприју и каменити хан.

Кључне речи: мост, *На Дрини ћуприја*, И.Андрић, вечност, слатка тишина.

Појам „вечност“ је један од основних карактеристика оног идеалног света који налазимо у Андрићевом роману *На Дрини ћуприја*. О томе говори и сама композиција Андрићевог дела које приказује хронику догађаја везаних с предивном грађевином средњовековног неимара у току неколико столећа, временског периода који за обичног човека означава бескрајност. Нашавши се под влашћу Аустроугарске, босански муслимани жале за тим изгубљеним светом називајући га „слатка тишина турских времена“: „Старији људи још жале за оном 'слат-

ком тишином' која је у турско време сматрана као крајњи циљ и најсавршенији облик јавног и приватног живота, и која је владала још у првим деценијама аустријске власти. (Андрић 1963: 245)

Ова реченица садржи неколико поставки: да је представа о слаткој тишини постојала и у турско време; да је то идеални модел живота муслиманског друштва у Босни; да слатка тишина турских времена долази као супротност животу друштва у Аустроугарском царству.

Које су главне карактеристике тог појма? Да ли Андрић даје одговор на то питање у свом роману или у својим романима? *На Дрини ћуприја* у ствари јесте одговор на то питање, пошто ово није роман посвећен животу једне личности или једне фамилије, него је у центру пишчеве пажње целокупно друштво, с његовим манама и врлинама, навикама и идеалима.

Једна од основних идеја везаних са „слатком тишином“ је идеја вечности (за разлику од европске идеје пролазности) која се у роману пре свега односи на вишеградску ћуприју и каменити хан:

[...] мост је сталан и сигуран прелаз. (Андрић 1963:10)
[...] његов век је личио на вечност, јер му је крај био недогледан. (Андрић 1963: 71) [...] смисао и суштина његовог постојања као да су били у његовој сталности. (Андрић 1963: 71) [...] споља је савршена камена зграда изгледала још увек непромењена, мирна и неуништива у својој лепоти. Они велики прозори [...] гледали су спокојно у свет. (Андрић 1963: 74) Тако су се обнављали нараштаји поред моста, а он је као прашину стресао са себе све трагове које су на њему остављали [...] и остајао после свега непромењен и непроменљив. (Андрић 1963: 95) Нико није могао да се досети шта би могли да раде са мостом, који је за све живо у касабџи представљао ствар вечиту и непроменљиву, као што су земља коју гаје и небо над њима. (Андрић 1963: 222) У очима касабалија, од рођења

до смрти, то и није била обична рушевина него завршетак моста, саставни део касабе [...] и никад нико ни у сну није помислио да би се могло дирнути у стари хан и да би на њему требало ма шта мењати што време и природа сама нису већ изменили. (Андрић 1963: 148)

Индиректно указује на осећање потпуне сигурности да мосту, као ни божјој земљи, ни небу, ни води, не може бити ништа она нехајност с којом локално становништво оставља на њему отпатке. Аустријске власти предузимају чишћење моста, што је за ондашњи свет био знак одређеног потцењивања моста на који Аустријанци гледају као на обичан предмет који треба да се уреди:

[...] нове власти су завеле на капији и чистоћу, управо нарочит начин чистоће који је одговарао њиховим схватањима. Коре од воћа, семе од лубеница и љуске од лешњака и ораха нису сада остајале данима на каменитим плочама, док их киша не спере или ветар не однесе [...] И то на крају никог није сметало, јер људи се помире и са чистоћом [...]. (Андрић 1963: 150)

Неки појединци се дижу до нивоа вечности због својих задивљујућих поступака: везир који је подигао вечити мост, Фата Османагића која је успела да се извуче из клопке не погазивши Османагићеву реч, оставши верна себи, својој лепоти и независности, свом оцу и традицији овог краја: „Остала је само песма о девојци која лепотом и мудрошћу сја изнад свега, као да је непролазна“. (Андрић 1963: 116) Онај чин који носи Фату у вечност догађа се на вишеградској ћуприји: „[...] девојка је притерала свога [коња] на сам крај моста, ступила десном ногом на камену ограду, винула се, као окрилатила, са седла, преко зида, и полетела са висине у хучну реку за мостом“. (Андрић 1963: 115)

Појам „вечност“, који је задивљујуће огроман и невероватан, припада пре свега религији, митологији, космосу. Али је истовремено својствен идеолошком систему представника овог друштва, чак и оних који тога нису свесни: „Уз кафу и дуван ту многи од тих скромних грађана [...] осети у такве сате богатство света и неизмерност божјих дарова“. (Андрић 1963: 99) Чланови овог друштва способни за такав мисаони полет носе у себи и идеју о својој повезаности с целим царством, које је оличење ислама, као и идеју безграничности божје мудрости. Она омогућује да свака личност достојанствено прими своју судбину, да не жури, да не буде узнемирена и очајна због недаћа. О томе пише Антун Ханги у својој књизи „Живот и обичаји муслимана у Босни и Херцеговини“ штампаној у Сарајеву 1907. године:

Мало има народа у свијету, који онако искрено, онако одано и са увјерењем љубе своју вјеру, као што ју љуби босански муслиман. [...] Он се узда у драгога Бога, великога Алаха, па ако устреба, он ће равнодушно поднијети све боли овога свијета [...] Он је одан вјери и тврдо вјерује, да је све, што се у свијету догађа, од Бога суђено, па догодило се што му драго; било то добро или зло, он то равнодушно подноси, јер зна, да му је то драги Бог за његово добро већ унапријед одредио. (Hangi 1907: 13)

Узор таквог понашања налазимо у роману Иве Андрића, који психолошки убедљиво разрађује варијанте реализације те концепције. Најизразитији пример је опис држања Вишеграђана за време поплаве:

Очајни људи чине очајне напоре да би изгледали мирни и равнодушни, готово лакомислени. По неком прећутном, сујеверном споразуму и по неписаним али освештеним правилима газдинске пристојности и чар-

шијског реда, који владају од старине, свако је сматрао за дужност да учини напор и у том тренутку бар привидно прикрије своје бриге и бојазни, и да пред лицем несреће [...] говори шаљивим тоном о далеким стварима. (Андрић 1963: 78)

Опис поплаве аутор завршава приказом ћуприје на коју се угледају мештани који су преживели ту несрећу:

А између тако поплављених обала над вводом [...] стајао је мост, бео и непромењен, на сунцу [...] На површини [...] се задржале наслаге муља [...], а на капији зауставила и наслагала читава гомила ситног грања и речног талоба, али све то није ниуколико мењало изглед моста који је једини претурио поплаву без квара и изронио из ње непромењен (82). Осим поплава било је и других насртаја на мост и његову капију [...] али они су још мање него водена стихија могли да нашкоде мосту или да трајно ишта измене на њему (83).

С појмом „вечност“ је тесно повезан појам „мир“, „мирноћа“. У Андрићевом роману често налазимо позитивне конотације које садрже речи *мир*, *миран*, *равношјежа*, *зайишије*, *сјокојан*. По себи је јасно да оне имплицирају афирмативне вредности јер одговарају универзалној људској потреби за мирним животом, али у овој књизи долазе у први план. Понекад Андрић директно говори о страственој жељи народа за миром:

[...] у крви им је сазнање да се прави живот састоји од самих *зайишија* [...]. (Андрић 1963: 101) Тако су текле и последње године XIX века [...] као што тече *мирна* и разливена река [...]. (Андрић 1963: 217) И кад год би чуо писак локомотиве [...] Алихоца би [...] продужио да испреда своју стару мисао: да су највеће грађевине засноване на једној речи, и *мир* и опстанак читавих вароши њихових

становника, може бити, на једном писку. (Андрић 1963: 231)

Кад се ради о миру, спомиње се и мост (или капија намосту) као носилац вечности и мира:

[...] они су били срећни што могу [...] да и даље седе **мирно** на капији (Андрић 1963: 98). Живот у касаби поред моста бивао је све живљи, изгледао је све срећенији и бога тији, и хватао равномеран корак и дотле непознату **равноијежу**, ону **равноијежу** којој сваки живот, свуда и одувек тежи [...]. (Андрић 1963: 186)

У другим примерима важност мирног живота проистиче из контекста где су **миран, савршен, неуништив, лепоћа, сјакојно** синонимичне карактеристике.

Многи су странци, путујући кроз Босну, бележили ту исту особину код њених становника. Тако је Артур Еванс записао: „Европљани’ у Босни су нас уверавали да Турке [...] ако [...] нешто очарава то су само **мир** и **џишина** [...] То једино, кажу они, привлачи Турчина, и он то тражи као највећи луксуз“. (Evans 1965: 190)

О врло уравнотеженом карактеру Босанаца писао је и Антун Ханги: „Они су и у кахви и на сијелима врло **мирни** и ће се састају, нема буке ни вике, сви се **џихо** и озбиљно разговарају, па како су се **мирно** састали, онако се **мирно** и растају“. (Hangi 1907: 80)

Појам „мир“ је тесно повезан са специфичном појавом у муслиманском свету на коју обраћају пажњу дошљаци из других крајева. То је посебно стање унутрашње усредсређености, мира које се назива **хеиф** и који описује у својој књизи Антун Ханги:

Неки од њих [муслимана] могу у [...] мислима читаве сате просједити на обали ријеке и гледати, како вода тече [...] Исто тако могу они уз лулу духана или добру цигарету

дане просједити или читава послије поднева у хладу гранате крушке, шљиве или јабуке, посматрати лет птица и облачке [...], а да при том ништа, ама баш ништа не мисле, нити не осјећају. То је тако звани *ћеиф*. Ћеиф је нешто посебнога, што осим наших муслимана ваљда ни један народ на свијету не познаје [...] Означује нам ћеиф да се је човек смирио, да се је смирило не само тијело, него и дух његов. Ћеиф је „када се узнесеш у неко безбрижно царство, не знајући за час ни да дишеш, ни да каву пијеш, ни да гризеш цигар духана“ (Hangi 1907: 15)

А. Еванс исто тако бележи: „Предвече многи озбиљни трговци седе у кафанским баштама, ту непосредно изван града, и док наизменично пуше наргилу, они без речи и немо посматрају савршено леп приказ испред себе: планине, зелену долину и пенушави поток који жубори поред њихових ногу“ (Evans 1965: 190)

Занимљива су запажања Антуна Хангија, одушевљеног муслиманским начином живота у Босни, односно физичким и душевним здрављем босанских становника за шта објашњење налази у њиховом мирном прилазу свему што се човеку догађа:

У Босни и Херцеговини има доста муслимана, који могу врло много кафе испити, па им ипак не узрујава живаца; још се ни један не потужио на нервозност. Познавао сам једног хоџу у Ливну, који је скоро сваке ноћи за рамазана попио педесет до стотину филцана црне кафе и попушио исто толико цигарета, па ипак није ни осјетио, да је што пио. Наш модерни човек, који и онако вјечно на живцима трпи, морао би умријети или полудити од толике множине кофеина и никотина. Босанском муслиману не штоди кафа [...] Он не пије алкохолна пића, а не муче га ни велике бриге за егзистенцију [...] Он живи мирно и задовољно са оним, што му је Бог дао [...] Зато није ни чудо, да су му живци као од челика и да му кафа и духан нашкодити не може. (Hangi 1907: 93)

У роману *На Дрини ћуприја* традиционално, вековима освећено место за пијење кафе код вишеграђанских старешина је капија на мосту.

Онај начин живота који се може означити као „слатка тишина турских времена“ носталгично се доживљава у новије доба аустријске окупације, постаје нарочито привлачан у очима оног дела друштва које бежи из непријатне садашњице у неизрециво лепу прошлост. Долази до актуализације тог појма у ситуацији његовог постепеног нестанка из историјске стварности. У прошлости су се житељи удаљене провинције Османлијске царевине, Вишеграђани, осећали као пуноправни и поносни чланови читаве исламске заједнице. Ћуприја је то место где су видели себе као битан део огромног муслиманског света:

И Турци који, овако предвече, седе на капији имају пред очима те облаке као беле, свилене царске чадоре који у њиховој машти изазивају појаве и призоре нејасних похода и ратовања и слике неке чудне, неумерене силе и раскоши. (Андрић 1963: 99)

Степен доживљавања губитка је утолико већи уколико је била већа представа о непоколебљивости Османског царства, те наизглед непроменљиве и вечите државе. А.Тојнби пише о убеђености људи у непролазност универзалних држава, убеђености која надживљава саме државе у току стотина, па и хиљаде година. Један од узрока тог феномена је импресивна грандиозност саме те институције и тоталитаран карактер универзалне државе, њена свеобухватност. У политичком погледу је универзална држава највиши израз осећања јединства. (Тојнби 1991: 404) Слом своје државе, долазак туђинаца босански муслимани доживљавају као трагедију без обзира на то да ли су спремни да се активно супрот-

ставе каурској војсци или нису. Након окупације следи оно што А.Тојнби назива лошом стварношћу из које има начина да се побегне у прошлост или у будућност, у складу с његовом терминологијом у архаизам или футуризам. (Тојнби 1991: 354) Лепа прошлост која се супротставља лошој стварности јесте „слатка тишина турских времена“. Архаизам у окупираној Босни се остварује првобитно сасвим природно на тај начин што људи живе према својим старим обичајима, само полагаано преузимајући неке новитете:

Али у кућама, и то не само у турским него и српским, није се ништа мењало. Ту се живело, радило и забављало по старом начину [...] Стари обичаји о славама, празницима и свадбама одржавани су у потпуности, о новим које су странци доносили само се ту и тамо шапутало и то као о нечем невероватном и далеком. Укратко, радило се и живело као одувек и као што ће се у већини кућа још и петнаест, двадесет година после окупације живети и радити [...] Стара схватања и старе вредности сударили су се са новима, мешали међу собом или живели упоредо [...] Људи су рачунали на форинте и крајцере, али исто тако на гроше и паре, мерили на аршин, на оке и драмове, али и на метар, на килограме и граме, утврђивали рокове за плаћања и испоруке по новом календару, али још чешће по старим навикама: о Ђурђеви и о Митровдану. (Андрић 1963: 144)

Поједине личности које с болом одбијају да прихвате било које новине тону у свет своје прошлости и прошлости своје цивилизације, не само долазећи у сукоб с туђом за њих стварношћу него и са својим сународницима и рођацима. (Тојнби 1991: 354) У Андрићевом роману пример таквог бекства у прошлост су ликови Шемсибега Бранковића из Црнче и Али-хоџе Мутевелића. Обојица се клоне људи и повлаче у своја скровишта. Шемсибег се

затвара у својој кући, док се Али-хоџа сваки дан крије у дућан и склања у собичак који симболично назива табут, па се у тој мрачној, тесној просторији осећа боље него игде. Овде он најзад, фаталног дана пред разарање моста и пред крај живота налази слатку тишину, слат самоће, мира и заорава која од тесног, мрачног и прашњавог собичка ствара непрегледне рајске вртове са зеленим обалама и невидљивим водама благог шума. (Андрић 1963: 340) Напокон долази спасоносна тишина:

И напољу је владала необична тишина коју [...] није прекидао ниједан пуцањ, ни људски глас ни корак [...] Откако се заратило није било овакве тишине [...] а тишина је слатка и добра; у њој се враћа, бар за тренутак, бар нешто од оног истинског, људског живота, кога већ одавно бива све мање и мање [...] Тишина је за молитву; и сама као молитва. (Андрић 1963: 340)

Тишина се симболично завршава експлозијом која разара мост, симбол вечности и слатке тишине турских времена.

Извори и литература

- Андрић, Иво. *Сабрана дела Иве Андрића*. Књ. 1. Београд: Просвета, Загреб: Младост, Сарајево: Светлост, Љубљана: Државна zaloжба Словеније, 1963.
- Тойнби, Арнолд. *Постижение историје*. Москва: Прогресс, 1991.
- Нанги, Антон. *Живот и обичаји муслимана у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Naklada Daniela Kajona, 1907.
- Evans, Artur Dž. *Kroz Bosnu i Hercegovinu peške tokom pobune augusta i septembra 1875.: sa istorijskim pregledom Bosne I osvrtom na Hrvate, Slovence i staru Dubrovačku republiku*. Сарајево: Veselin Masleša, 1965.

Ирина Иванова

МОСТ КАК СИМВОЛ ВЕЧНОСТИ В РОМАНЕ
И. АНДРИЧА *МОСТ НА ДРИНЕ*

Резюме

Идея вечности – одна из главных в романе И. Андрича. Об этом свидетельствует и сама композиция этого произведения, содержащего хронику событий, связанных с прекрасным творением средневекового зодчего, на протяжении столетий. Обычный человек такой период ассоциирует с бесконечностью. Для мусульманского населения Боснии представление о совершенном мире воплощено в понятии „сладкая тишина“, включающее в себя идею вечности. В романе она прежде всего относится к вышеградскому мосту и каменному хану.

Ключевые слова: мост, „Мост на Дрине“, И. Андрич, вечность, сладкая тишина.